

Editör'den

Gizem Deniz BÜYÜKSOY*

*Dr.Öğr.Üyesi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Halk Sağlığı Hemşireliği ABD, Kırşehir, Türkiye,
ORCID: 0000-0003-2957-2451

Yirmi birinci yüzyılın ilk çeyreğinin tamamlanmasına üç yıldan az bir sürenin kaldığı bugünlerde dünyanın gündeminde bir yandan uzay çalışmaları, yapay zekâ ve teknolojik gelişmeler; öbür tarafta ise savaş, çatışmalar ve göç ile aşırı sıcaklar, sel ve su baskınları gibi iklim değişikliği olayları yer almaktadır. Temmuz ayının ilk günü bir Avrupa uzay teleskobu, uzayın karanlık evren olarak bilinen kısmını gözlemlemek için fırlatıldı. Bu olaydan birkaç gün sonra ise İsviçre'nin Cenevre kentinde ilk defa yapay zekâ yardımıyla geliştirilmiş robotlarla bir basın toplantısı düzenlendi. Robotların her birinin bir görevi yerine getirmek için tasarlandığı; örneğin robotlardan sağlık çalışanı olarak tasarlanan Grace'in yaşlılar ve engellilere yardımcı olmak için geliştirildiği bildirilmiştir. Robotların sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmaya katkıda bulunmak amacıyla insanlara yardımcı olacağı vurgulanmaktadır (Associated Press, 2023; Reuters Haber Ajansı, 2023).

Sürdürülebilir kalkınma hedefleri; yoksulluk ve açlığın sona erdirilmesi, sağlıklı ve kaliteli yaşam, nitelikli eğitim, cinsiyet eşitliği, temiz su ve sanitasyon ile çevre ve iklim konularındaki sorunlara dikkat çekmektedir. Sürdürülebilir kalkınma hedeflerine, hedef tarih olarak belirlenen 2030 yılına yaklaşan bugünlerde, halen dünyadaki hiçbir ülkede ulaşılmış olmadığı bildirilmiştir. Ülkeden ülkeye değişmekle birlikte, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine erişimin önündeki engeller; ekonomik sorunlar, savaş ve çatışmalar, jeopolitik krizler, sosyopolitik sorunlar, insani acil durumlar ve doğal afetler olarak sıralanmaktadır (United Nations, 2023). Bundan beş ay önce yaşanan ve Türkiye'nin güneyi ile Suriye'nin kuzeyini etkileyen Kahramanmaraş depremleri hem afet bölgesinde hem de etkilenen tüm bölgelerde yaşam kalitesini olumsuz etkilemiştir. En son bildirilene göre 50 bin 783 kişinin ölümüne yol açan depremlerin (CNN Türk, 2023), sonrasında, çözüm bekleyen, çok sayıda, çeşitli ve karmaşık yapıda birçok sorun bulunmaktadır.

Türkiye'de deprem sonrası durumla ilgili olarak her ay yayınlanan güncel durum raporlarından sonuncusu, 21 Haziran 2023'te yayınlanmış olup deprem bölgesinde 2.6 milyon insanın sadece temel yaşam gereksinimlerini karşılayabildikleri geçici yaşam alanlarında yaşadığı, sıcak yemek gereksiniminin insani yardım örgütlerinin katkısı ile karşılandığı, geçici yaşam alanlarının çadır ve konteynir kentlerde bir araya getirildiği ve bazı yerlerde insanların hasarlı evlerine girmeye başladığı bildirilmiştir. Hatay'da su kaynaklarının sınırlı olduğu, geçici yaşam alanlarında su gereksiniminin su tanklarından karşılandığı, sivrisinek ve sineklerin hastalık riski yarattığı, temizlik ürünleri, tuvalet, banyo ve temiz suya erişim açısından halen ciddi sorunların yaşandığı bildirilmiştir. Adıyaman'da duş, tuvalet ve su tanklarının çeşitli yardım örgütleri tarafından götürüldüğü ancak bunların gereksinimleri yeterince karşılamadığı, insanların hijyen gereksinimleri için hasarlı evlerine girdikleri bildirilmiştir. Kahramanmaraş'ta yaz aylarının gelmesi ile tehlikeli sürüngen ve böceklerin çoğalması ve geçen aylarda geçici barınma yerlerinde meydana gelen uyuz salgını, halen sağlık açısından risk oluşturmaktadır. Malatya'da su, hijyen ve sanitasyon ihtiyacı halen mevcuttur. Çocuk sağlığı, çocuk işçilik nedeniyle risk altındadır. Kırsal alanda yaşayan insanlar, hizmetlere erişimde, uzaklık, ulaşım aracının olmaması, hizmete erişim için bilgi eksikliği gibi nedenlerden dolayı zorluk çekmektedir. Raporla genel olarak deprem bölgesinde tuvalet, banyo, su tankı, mobil çamaşır makinesi, su bidonu, su arıtma cihazı, hijyen ürünleri, bit ilaçları, kadın hijyen ürünleri gibi temizlik; hazır yemek, içme suyu, evcil hayvan yemeği gibi yemek ürünleri; çadır ve döşek gibi barınma gereçleri ile kıyafet ve psikososyal destek konularında hizmet gereksinimi olduğu bildirilmiştir (Support to Life, 2023).

Afet tıbbi terminolojisine göre, afete yol açabilecek her türlü olay, tehlike olarak tanımlanmakta olup tehlikelerin ortadan kaldırılması neredeyse imkansızdır. Bununla birlikte toplumların tehlikeden zarar görmeye meyilli olma durumları (incinebilirlik) düzeltilebilir ya da iyileştirilebilir. Türkiye'de yaşanan 6 Şubat depremlerinden sonra özellikle Marmara bölgesinde önemli büyüklükte deprem riskinin bulunduğu vurgulanmakta olup depreme hazırlık konusunun dikkate alınması gerekmektedir (Haber Türk, 2023). Depreme yatkın toplumların depreme hızlı ve etkin yanıt vermek için esnek planlar geliştirmesi ve uygulaması gerekir (Altıntaş, 2012). Tüm dünyada depreme yatkın yerleşim yerlerinde depreme dirençli kentler oluşturulması gerektiği vurgulanmaktadır. Toplumun depreme dirençli olması,

ciddi sarsıntılarda başarılı bir şekilde uyum sağlamak, iyileşmek, fark etmek ve anlamak için planlı ve hazırlıklı olma yeteneği olarak tanımlanmaktadır (EERI, 2021). Hem deprem hem de diğer tüm afetlerde sağlık bakımı, tedavisi ve afet yönetimi konularında yeni çalışmaların planlanması; sağlık çalışanlarının afete hazır oluşluk durumları, afetle ilgili bilgi, tutum ve farkındalıkların incelenmesi ve geliştirilmesi, üzerine çalışılması gereken önemli konulardır (Altıntaş, 2012).

Doğal afetlerin yanı sıra iklim değişikliği nedeniyle yaşanan aşırı hava olayları, insanların yeni afetlerle karşı karşıya kalmasına yol açmaktadır. Geçen haziran ayında tüm dünyada, bugüne kadarki en yüksek ortalama sıcaklık düzeyine ulaşılmıştır. İklim değişikliğinin önemli bir sonucu olan aşırı sıcaklar, insan sağlığına, ekosisteme, ekonomi, tarım, enerji ve su kaynaklarına önemli derecede zarar vermektedir. Dünya Meteoroloji Örgütü'ne göre geçtiğimiz günlerde ölçülen en yüksek hava sıcaklığı değeri, Orta Doğu ve Türkiye'de ölçülmüştür. Her ne kadar iklim değişikliği önlenemese de kentler ve konutlar, aşırı sıcaklara karşı daha dayanıklı hale getirilebilir. Aşırı sıcak dalgaları tüm dünyada her bölgede ciddi boyutlara ulaştığı için aşırı sıcaklara dirençli kentler yaratılması gerektiği vurgulanmaktadır. Aşırı sıcaklara karşı yerleşim bölgelerini dayanıklı hale getirecek uygulamalar; açık renkli kiremitler, serin çatı ve serin kaldırım uygulamaları, ağaç dikme ve kanopi tipi ağaçlandırma olarak sıralanmaktadır (C2ES, 2017). Bununla birlikte evleri dayanıklı hale getirme, yerleşim birimlerinde bitki örtüsü yönetimi, yakıt kullanımının düzenlenmesi, ormanlaştırma ve ağaçlandırma projeleri, enerji tüketiminin azaltılması, hava ve su kalitesinin korunması, orman yangını tehlikesinin azaltılması, kuraklık koşullarında yeraltı suyu depolama kuyusu inşası gibi uygulamalar önerilmektedir (California Climate Adaptation Strategy, 2022). Aşırı sıcaklarla birlikte su kaynakları ve suya erişim tüm ülkeler için önemli hale gelmiştir. Birçok ülke, yeterli su kaynağı olmasına rağmen su kıtlığı ile karşı karşıyadır. Altyapı ve dağıtım sistemleri, kontaminasyon, çatışmalar, su kaynaklarının dengesiz paylaşımı, iklim değişikliği ve insan davranışları, gelecekte çocukların güvenli su ve sanitasyon koşullarına erişim hakkını tehlikeye atmaktadır. Birleşmiş Milletlere göre tüm dünyada üç kişiden ikisinin ciddi düzeyde su kıtlığı koşullarında yaşadığı ve 2030'a kadar 700 milyon insanın su kıtlığı nedeniyle göç etmek zorunda kalacağı bildirilmiştir. Birleşmiş Milletler su kıtlığı ile mücadelede; yeni su kaynakları bulunmasını, mevcut su kaynaklarının kirlenme, boşa harcama ve yer altı su kaynaklarının korunması, iklim değişikliğine karşı su kaynaklarının korunması ve insan davranışlarının değiştirilmesi gibi önerilerde bulunmaktadır (UNICEF, 2023a).

İklim değişikliği, su kaynaklarının azalması ve aşırı sıcakların yol açtığı tehlikelerden biri de orman yangınlarıdır (WMO, 2023). Orman yangını riski; kuraklık, sıcak hava dalgası ve aşırı rüzgarlar nedeniyle artmaktadır. Orman yangınları, ortaya çıkan duman partikül madde, azot oksit, ozon, hidrokarbonlar ve kurşun gibi hava kirleticilerini içerdiğinden ve ayrıca yüksek miktarda karbondioksit ve sera gazı üretmesi nedeniyle sağlık açısından risk oluşturmaktadır. Partikül maddenin tüm toplumda erken ölüme, özellikle akciğer, kalp, beyin ve sinir sistemi ve tüm organlar açısından ciddi hastalıklara sebep olabileceği bildirilmiştir. Orman yangınlarına maruz kalmak özellikle çocuklar, yaşlılar, gebeler ve kronik hastalığı olan incinebilir gruplar için akut ve uzun dönemli sağlık riski oluşturmaktadır (WHO, 2023a). Yaz aylarının henüz yarısına bile gelmediği temmuz ayı başında, Hatay, Çanakkale, Tekirdağ, Balıkesir, Muğla, Adana, Diyarbakır ve Mersin'de orman yangınları olduğuna dair haberler basında yer almıştır (NTV, 2023). Öte yandan Dünya Meteoroloji Örgütü, aşırı sıcakların yanı sıra beraberinde görülen aşırı yağışların tüm dünyada yıkıcı boyutta sel ve su baskınlarına yol açtığını bildirmiştir. Aşırı yağışlar ve sel baskınlarının temmuz ayında Amerika Birleşik Devletleri'nin kuzeydoğusu, New York, Çin'in kuzeybatısı, Hindistan'ın kuzeyi ve Japonya'nın en büyük üçüncü adasında can ve mal kaybına yol açtığı bildirilmiştir (WMO, 2023). Türkiye'de de Karadeniz bölgesi, İç Anadolu'nun batısı ve İç Ege'de geçtiğimiz aylarda can ve mal kaybına yol açan sel olayları yaşanmıştır (DHA, 2023).

Yaşanan doğal afetler ve iklim değişikliğinin etkilerini günlük hayatımızda deneyimliyoruz, COVID-19 virüsünün yarattığı tehlike de önemini ve ciddiyetini kaybetmiş değildir. Dünya Sağlık Örgütü'nün 13 Temmuz 2023'te yaptığı güncellemede çoğu ülkede hem vaka hem ölüm sayısında düşüş bildirilmiş olmasına rağmen Afrika bölgesinde ölümlerde artış bildirilmiştir. Bununla birlikte son 28 günde en yüksek vaka sayısı Kore Cumhuriyeti, Avustralya ve Brezilya'dan; en yüksek ölüm sayısı da Brezilya, Avustralya ve Rusya'dan bildirilmiştir. Ortaya çıkan yeni varyantlar; pandemi bitmiş olmasına rağmen hastalığın her bölgede endemik biçimde varlığını sürdürmesine yol açmaktadır. Son 28 günde 11 binden fazla varyant keşfedilmiştir. Bunlardan diğerlerinden daha hızlı yayılan ve daha çok ülkede rastlanan

birkaç tanesi, Dünya Sağlık Örgütü tarafından özellikle takip edilmektedir (WHO, 2023b). Bu aşamada COVID-19'a karşı yürütülen aşılanma çalışmaları halen önemini sürdürmektedir. Temmuz 2023 itibarıyla dünyada neredeyse tüm ülkelerde 100 kişi başına en az bir doz aşı uygulanmıştır. Dünya Sağlık Örgütü tarafından Türkiye ile birkaç ülkede daha 100 kişi başı uygulanan aşı dozunun 20'den az olduğu bildirilmiştir. Bununla birlikte Sağlık Bakanlığı verilerine göre Türkiye'de nüfusun %85.7'sinin en az iki doz aşı ile aşılandığı bildirilmiştir (Sağlık Bakanlığı, 2023; WHO, 2023c). COVID-19 aşılanmalarının yeterli olmadığı ve aşılanmanın tüm dünyada eşit dağılmadığı bildirilmiştir (WHO, 2023c).

COVID-19 aşısının üretilmesi sürecinde sık tartışılan bir konu olan aşı tereddüdü ve aşı karşıtlığının, geçmişte aşılanma ile sona erdirilmiş bulaşıcı hastalıkların günümüzde tekrar görülmesine yol açtığı bildirilmektedir. Bununla birlikte pandemi döneminde kapanma ve kısıtlamaların aşılanma programlarını engellediği ya da yavaşlattığı bildirilmiştir. Dünya Sağlık Örgütü ve UNICEF, pandemi nedeniyle çocukluk aşılanma programlarında gerilemeyi 2022 yılında kırmızı alarm olarak tanımlamış, durumun tehlikeli olduğunu bildirmiştir. Geçtiğimiz günlerde yapılan açıklamada ise çocukluk çağı aşılanmaları açısından yetersiz olan 73 ülkeden 15'inde bu gerilemenin toparlandığı, ancak düşük gelirli ülkelerde, bu ülkelerin çatışma ve kriz ortamında bulunması ya da dirençli bir sağlık sistemine sahip olmamaları nedeniyle halen aşısız ya da eksik aşıları çocukların bulunduğunu bildirilmiştir (UNICEF, 2023b).

Çocukluk çağı aşılanmalarının aksatılmasının sonuçları tüm dünyada yakından izlenmektedir. Dünya Sağlık Örgütü'ne göre 2023 yılının ilk dört ayında 17 ülkede kızamık vakaları rapor edilmiştir. Şubat ayının sonunda bu rakam 900'den fazla olup 2023'ün ilk iki ayında, 2022 yılındaki toplam kızamık vaka sayısı çoktan aşılmıştır. Dünya Sağlık Örgütü'ne göre Rusya, Tacikistan ve Türkiye'de 2023'ün ilk dört ayında son 12 ayın en yüksek vaka sayısı rapor edilmiştir (sırayla 414, 610, 466). (WHO, 2023d). Türk Tabipleri Birliği tarafından yapılan Türkiye genelinde 42 ili ve 579 aile hekimini kapsayan çalışmaya göre 2023 yılının ilk altı ayında Türkiye'nin tüm bölgelerinde kızamık vakaları ile karşılaşıldığı bildirilmiştir. Adana, Adıyaman, Ankara, Bursa, Diyarbakır, Erzurum, İzmir, İstanbul, Manisa, Muğla, Van ve Zonguldak illerinde kızamık görüldüğü, vakaların Bursa ve İstanbul illerinde ise daha yaygın olduğu vurgulanmıştır. Bu aşamada aşı tereddüdüne karşı önlem alınması, deprem bölgesi, tarım işçilerinin yaşadığı yerler ve yoğun göç alan bölgelerde aşılanma kampanyaları yürütülmesi, vaka görülen mahallelerde aşılanma çalışmaları yürütülerek aşısız ya da eksik aşıları çocukların aşılanması önerilmektedir (Türk Tabipleri Birliği, 2023). Dünya Sağlık Örgütü ve UNICEF, pandemiden bu yana kaçırılan aşıların tamamlanmaması durumunda çocuk mortalitesinde artış olacağını, çeşitli hastalıkların salgına yol açabileceğini ve bugüne kadar ortadan kaldırılan çocukluk çağı bulaşıcı hastalıkları için gösterilen çabanın gerileyeceğini bildirmiştir. Bununla mücadelede, birinci basamak sağlık hizmetlerinin güçlendirilmesi ve halk sağlığı çalışanları aracılığıyla bağışıklamanın en dışlanmış gruplar da dahil olmak üzere toplumun her kesimine ulaştırılması önerilmektedir (UNICEF, 2023b).

Post-pandemik dönemin yaşandığı bugünlerde Dünya Ekonomik Forumu'nda gündeme gelen önemli bir konu da pandemiyin eğitim sistemine olan etkisidir. Pandemi döneminde gerçekleştirilen karantina önlemleri, okulların kapanması ve uzaktan eğitimin öğrencilerin okuma, anlama, dört işlem yapma gibi becerilerinde gerilemeye yol açtığı bildirilmektedir. COVID-19'un sağlığa olan etkisi kadar çocukların eğitim düzeyine de ciddi etkisinin olduğu, pandemi öncesinde kırılabilir olan grupların pandemi ile birlikte akademik bilgi ve beceriler açısından daha kırılabilir hale geldikleri, düşük ve orta gelirli ülkelerde okuma becerisinin yoksul ailelerin çocuklarında %22, engeli olan çocuklarda %20 daha geride olduğu, neredeyse her iki çocuktan birinin pandemi döneminde okulu bıraktığı bildirilmiştir. Eğitim düzeyinin sağlığın önemli bir belirleyicisi olduğu dikkate alınarak yetenek ve yetkinliklerin daha da önem kazandığı günümüzde, pandemiyin eğitime verdiği zararı telafi etmenin tüm ülkelerin önceliği olması gerektiği vurgulanmaktadır (World Economic Forum, 2022).

Zorluklarla geçen son birkaç yılda tüm dünyada sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin hatırlanması, bununla ilgili bilimsel çalışma, plan, program ve politika geliştirilmesi her zamankinden önemlidir. Dünya Ekonomik Forumunda geçtiğimiz ocak ayında gerçekleştirilen toplantıda, son yıllarda küresel sağlık eşitsizliklerinin arttığı, sağlık çalışanı sayısında yetersizlik olduğu ve mevcut sağlık çalışanlarında tükenmişliğin arttığı, iyilik hali ve ruh sağlığının kötüye gittiği, enflasyon, iklim, enerji ve politik konuların sosyoekonomik sorunlara yol açtığı bildirilmiştir. Tüm bunlarla mücadele edebilmek için yapılması gerekenler dört başlık altında açıklanmıştır. Bunlar; (1) adil erişim (sağlığın sosyal belirleyicileri, tüm nüfusu temsil eden sağlık verileri ve gereksinime göre hizmetin eşi biçimde

sunulması); (2) sağlık sisteminin dönüşümü (olağanüstü durumlarda yanıt verebilen ve kaliteli bakımı sunmayı sürdüren dirençli sağlık sistemlerinin oluşturulması) (3) teknoloji ve yenilik (bilim ve tıpta teknolojide yeniliğin finansmanını, kullanımını ve uygulanmasının desteklenmesi) ve (4) çevresel sürdürülebilirlik (sağlık sektörünün çevresel etkisini azaltmak, sağlık ve iyilik hali için iklim değişikliği konusunu dikkate almak ve hazırlıklı olmak) olarak sıralanmaktadır (World Economic Forum, 2023). Tüm bu bilgiler ışığında hem küresel düzeyde vurgulanan gereksinimler hem de yerel özellikler göz önüne alınarak değişen dünyada çeşitlenen sorunlara dirençli toplumlar yaratmaya katkı sağlamak üzere çeşitli türde yeni bilimsel çalışmalar planlanabilir.

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi'nin 2023 yılı ikinci sayısında; "Development and Testing of Stress and Stressors Scale of Risky Pregnant Women in Hospital", "COVID-19 Pandemisinde Hastaların Depresyon, Anksiyete ve Stres Düzeyleri ve İlişkili Faktörler", "Adölesanlarda Madde Bağımlılığı Farkındalığının Belirlenmesi", "COVID-19 Geçirmiş Yaşlı Bireylerde Denge ile Günlük Yaşam Aktiviteleri, Yaşam Kalitesi ve Duygu Durumu Arasındaki İlişkinin İncelenmesi" ve "Türkiye'de Akılcı İlaç Kullanımına İlişkin Mevcut Tezler: Doküman Analizi" başlıklı beş araştırma makalesi ve "Doğum Eylemine Yönelik Girişimlerde Ebelerin Rolü" başlıklı bir derleme makale ile yayındayız.

Bilgi ve sevgiyle...

KAYNAKLAR

Altıntaş, K.H. (2012). Afetler ve Afet Tıbbı. İçinde Ç. Güler, & L. Akın (Eds.), *Halk sağlığı* (ss.1106-1129). Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Associated Press (2023). SpaceX launches euclid european space telescope. <https://apnews.com/video/aerospace-technology-planets-europe-01e14cf26fbd4a6d9f2f8127afec09db> adresinden 20 Temmuz 2023 tarihinde alınmıştır.

California Climate Adaptation Strategy. (2022). Implementation report. <http://climateresilience.ca.gov/overview/docs/20240405-Climature Adaptation Strategy Report 2023.pdf> adresinden 20 Temmuz 2023 tarihinde alınmıştır.

Center for Climate and Energy Solutions (C2ES). (2017). Resilience strategy for extreme heat. <https://www.c2es.org/wp-content/uploads/2017/11/resilience-strategies-for-extreme-heat.pdf> adresinden 20 Temmuz 2023 tarihinde alınmıştır.

CNN Türk. (2023). 134. gün! Depremde ölü sayısı ne kadar oldu, güncel yaralı sayısı kaç? <https://www.cnnturk.com/turkiye/106-gun-depremdede-olu-sayisi-ne-kadar-oldu-guncel-yarali-sayisi-kac-hangi-ilde-kac-bina-yikildi-kac-kisi-oldu> adresinden 20 Temmuz 2023 tarihinde alınmıştır.

Doğan Haber Ajansı. (DHA). (2023). Sel haberleri. <https://www.dha.com.tr/haberleri/sel> adresinden 20 Temmuz 2023 tarihinde alınmıştır.

Earthquake Engineering Research Institute (EERI) (2021). Creating earthquake-resilient communities. <https://www.eeri.org/advocacy-and-public-policy/creating-earthquake-resilient-communities/> adresinden 20 Temmuz 2023 tarihinde alınmıştır.

Haber Türk. (2023). Prof. Naci Görür'den Marmara depremi için bir uyarı daha <https://www.haberturk.com/son-dakika-prof-naci-gorur-den-marmara-depremi-icin-bir-uyari-daha-3606580> adresinden 20 Temmuz 2023 tarihinde alınmıştır.

NTV. (2023). Hatay, Çanakkale, Tekirdağ, Balıkesir, Muğla, Adana, Diyarbakır ve Mersin'de orman yangını. https://www.ntv.com.tr/galeri/turkiye/hatay-canakkale-tekirdag-balikesir-mugla-adana-diyarbakir-ve-mersinde-orman-yangini.pk6W6-vxdky8h_GuDIZOYg adresinden 20 Temmuz 2023 tarihinde alınmıştır.

Reuters Haber Ajansı (2023). Robots say they won't steal jobs, rebel against humans. <https://www.reuters.com/technology/robots-say-they-wont-steal-jobs-rebel-against-humans-2023-07-07/> adresinden 20 Temmuz 2023 tarihinde alınmıştır.

Sağlık Bakanlığı. (2023). COVID-19 bilgilendirme platformu. <https://covid19.saglik.gov.tr/> adresinden 20 Temmuz 2023 tarihinde alınmıştır.

Support to Life (2023). Turkey-Earthquake: Emergency situation report (21.06.2023) <https://reliefweb.int/report/turkiye/turkey-earthquake-emergency-situation-report-21062023> adresinden 20 Temmuz 2023 tarihinde alınmıştır.

Türk Tabipleri Birliği. (2023). Kızamık salgını basın açıklaması. https://www.tb.org.tr/userfiles/files/BA_7Temmuz2023.pdf adresinden 20 Temmuz 2023 tarihinde alınmıştır.

UNICEF. (2023a). Water scarcity. <https://www.unicef.org/wash/water-scarcity> adresinden 20 Temmuz 2023 tarihinde alınmıştır.

UNICEF. (2023b). UNICEF Geneva Palais briefing note on the WHO-UNICEF estimates of national immunization coverage. <https://www.unicef.org/press-releases/unicef-geneva-palais-briefing-note-who-unicef-estimates-national-immunization> adresinden 20 Temmuz 2023 tarihinde alınmıştır.

United Nations. (2023). General assembly economic and social council https://sdgs.un.org/sites/default/files/2023-04/SDG_Progress_Report_Special_Edition_2023_ADVANCE_UNEDITED_VERSION.pdf adresinden 20 Temmuz 2023 tarihinde alınmıştır.

World Economic Forum (2022). Here's how COVID-19 affected education – and how we can get children's learning back on track. <https://www.weforum.org/agenda/2022/11/covid19-education-impact-legacy/> adresinden 20 Temmuz 2023 tarihinde alınmıştır.

World Economic Forum (2023). Global health and healthcare strategic outlook: Shaping the future of health and healthcare insight report. <https://www.weforum.org/reports/global-health-and-healthcare-strategic-outlook-shaping-the-future-of-health-and-healthcare/#> adresinden 20 Temmuz 2023 tarihinde alınmıştır.

World Health Organization. (WHO). (2023a). Wildfires. <https://www.who.int/health-topics/wildfires> adresinden 20 Temmuz 2023 tarihinde alınmıştır.

World Health Organization. (WHO). (2023b). Weekly epidemiological update on COVID-19 - 13 July 2023. <https://www.who.int/publications/m/item/weekly-epidemiological-update-on-covid-19---13-july-2023> adresinden 20 Temmuz 2023 tarihinde alınmıştır.

World Health Organization. (WHO). (2023c). WHO coronavirus (COVID-19) dashboard. <https://covid19.who.int/?mapFilter=vaccinations> adresinden 20 Temmuz 2023 tarihinde alınmıştır.

World Health Organization. (WHO). (2023d). Countries in the European Region stepping up to stop the spread of measles as cases in 2023 already exceed all those in 2022. <https://www.who.int/europe/news/item/26-04-2023-countries-in-the-european-region-stepping-up-to-stop-the-spread-of-measles-as-cases-in-2023-already-exceed-all-those-in-2022> adresinden 20 Temmuz 2023 tarihinde alınmıştır.

World Meteorological Organization. (WMO). (2023). Simultaneous heatwaves hit northern hemisphere in summer of extremes. <https://public.wmo.int/en/media/news/extreme-heat-rainfall-highlight-need-more-climate-action> adresinden 20 Temmuz 2023 tarihinde alınmıştır.